

STRIDŽIE DNI

V období pred zimným slnovratom (21.12.) dochádza k skracovaniu dní a predlžovaniu nocí. S tým súvisí aj nárast pocitu úzkosti a strachu. V minulosti považovali ľudia tmavé dni za čas, kedy zlo získavalo prevahu nad dobrom a do činnosti sa prebúdzajú nepriaznivé sily. Aby sa pred týmito silami ochránili, používali rôzne predmety, či rastliny, ktorým pripisovali ochrannú magickú moc. Vykonávali sa rituály, ktorých cieľom bolo odohnať zlé sily.

Zimný slnovrat bol chápaný aj ako nový začiatok. Oslavovalo sa slnko, ako symbol nového zrodu, sily a prosperity hlučnými zábavami, tancami, či hrami, v ktorých sa často využívali masky. Postupom času tieto zvyky ustupovali a úkony a zvyky sa zredukovali na ochranu pred bosorkami, strigami. Strigy boli v predstavách ľudí ženského pohlavia. Išlo o nadprirodzenú bytosť s rôznymi magickými schopnosťami. Mohli ovplyvňovať počasie, ničiť úrodu, majetok, pripravovať o zdravie, ba až o život ľudí aj zvieratá, vyvolávať duchov, či veštiť. Mali schopnosť premeniť sa na zvieratá, prechádzať kľúčovými dierkami a dokonca aj lietať. Ľudia sa pred týmito čarami chránili cesnakom, ktorým urobili kríž cez dvere domu a maštali, okiadzaním, zalievaním rozpusteného železa mliekom urieknutej kravy, či vkladáním metly do maštale, ktorá mala moc zabrániť vstupu zlých síl. Škodlivá činnosť stríg sa podľa povery najviac prejavovala na Katarínu (25. november), Ondreja (30. november), Barboru (4. december), Mikuláša (6. december) a Luciu (13. december) v tradičnej kultúre nazývaných **STRIDŽIE DNI**.

KATARÍNA

Na deň sv. Kataríny nesmela byť prvým návštevníkom v dome žena. Ak by sa tak stalo, celý rok by sa v domácnosti rozbíjal riad. Preventívne teda chodili po domoch skoro ráno malí chlapci s „ocelou“ a vinšovali:

„Pochválen pán Ježiš Kristus.
Dňeska ja Katreni.
Priňiesov som oceli,
žebi sa vam miski ňebili.“

Keďže sa tento úkon realizoval mimo rodinného kruhu, bol považovaný za službu a preto si vždy chlapci vyslúžili drobný peniaz. Význam obradu bol v dávnejšej minulosti hlbší. Črepiny totiž symbolizovali úbytok v rodine, či gazdovstve. Naopak, zdravý a rastúci chlapec prinášal do domu zdravie, silu a rozvoj.

Spoločným zvykom na Katarínu a Ondreja bolo rozbíjanie hlineného riadu o dvere domu, v ktorom mali mládenca Ondreja alebo dievku Katarínu.

Na Katarínu sa nesmelo priasť. Dievky sa síce schádzali, ale venovali sa čarám a hrám, ktoré sa krútili okolo ich budúcnosti, najčastejšie vydaja. Napríklad v čipkárskej obci Nemecká, si dievky pozháňali 5-6 predmetov (patričky, prsteň, uhlík, nožnice atď.) Všetko pokládli na stôl a prikryli hrnčekmi. Každá zodvihla jeden hrnček a čo pod nim našla, to sa jej malo do roka prihodiť. Ak našla patričky, mala sa stať mniškou, ak nožnice - krajčírkou, ak prsteň, mala sa do roka vydať. V Pohorelej si vydaja chtivé dievky sadili do črepníka s pieskom čerešňovú, slivkovú alebo orgovánovú vetvičku a každý deň ju polievali vodou z potoka, ktorú si priniesli v ústach. Ak do Vianoc rozkvitla, mala sa dievka do roka vydať.

V deň Kataríny si mládež organizovala poslednú zábavu - Katarínsku zábavu, pred začiatkom štvortýždňového adventného obdobia, v ktorom sa zábavy, ani podobné spoločenské udalosti nekonali. Výnimkou sú obce s gréckokatolíckym a pravoslávny vierovyznaním - Telgárt, Šumiac, Vernár, kde pôst začína už 14. novembra, na Filipa. V Telgárte sa zábava - Meranie noci - konala večer pred Filipom na priadkach. Bola to posledná príležitosť, kedy mohla prísť aj cigánska kapela. Pohostenie zabezpečili slobodné dievky. Obehli domy kde majú mládencov a poprosili o pohostenie. V každom dome niečo dostali (buchtu, koláč, jabĺčka...) a následne dievky pozvali mládenca do domu, kde ich čakajú s muzikou. Meranie noci znamenalo, že mládež sa mohla zabávať až do jednej hodiny po polnoci. Inokedy mohli zábavy trvať len do desiatej.

„Keť na Katrenu stojí hus na ľade,
ta na Kračuň bude stojať na blate.“

ONDREJ

Ploče, ploče , trasiem ťa,
svatí Ondrej, prosím ťa,
dajže ťi mňe znaťi,
s kím ja buďem nataktorok
pri oltári stáťi.

(Nemecká)

Tento deň bol bohatý na veštby o vydaji. Dievky verili, že ak sa určité magické úkony urobia práve v tento deň (alebo v predvečer), získajú predstavu ako bude nastávajúci vyzerat', aké bude mať vlastnosti, či zamestnanie. Na Horehroní chodili popod obloky mládencov „konope siať“.

„Na Ondreja, konopički seja,
dajže bože, čobi zišli,
čobi chlapci do nas prišli.“

Neskôr semeno hádzali – „šibal“ do okien. Podľa toho, čo prvé zvnútra počuli, mali sa vydať alebo aj nie. Zavadčania spomínajú: „Hej, počkaj, veď ja ťi poberem! Ta to sme už znali, že sa dívaju na nas. A už keď stade zavolali: Veď ňeftiekajte, poťe dnu, no ta to už hrdoba.“

Najznámejším úkonom bolo liatie olova. Dievky rozpustili olovo a liali ho do studenej vody. Po stvrdnutí sa snažili vyčítať budúcnosť. Tvar pripomínajúci rakvu znamenal smrť, puška vojaka, tvar mužskej postavy veštil vydaj a podobne. Martin Lokša tento zvyk v Nemeckej opisuje takto: „Prvou podmienkou bolo ukradnúť kľúč z dverí domu, kde mali Ondreja. Viac dievčat sa zišlo v jednej kuchyni a na lyžici alebo v rajničke rozpustili olovo. Získavali ho väčšinou z plômb, ktorými býval opatrený zabalený tovar dodávaný do dedinských konzumov.“

Obr.1 Liatie olova

Rozpustené ho preliali cez oko kľúča do nádoby so studenou vodou." Podľa toho aký tvar stuhnutý kov nadobudol (kladivo, husle, kosa atď.), také zamestnanie mal mať nastávajúci. V Telgárte liali olovo cez dierku kľúča, ktorý ukradli z dverí domu kde býval Ondrej a odriekali: „Ondreju, Ondreju na tebe olovo leju, daj že mi ty znať, koho budem za muža mať." Znáмым zvykom bolo aj trasenie plota pri dome, v ktorom býval Ondrej. Na Horehroní chodili dievky triasť ploty pri chlievoch. Podľa toho, koľkokrát ošipaná zakrochkala, o toľko rokov sa dievka vydá. V Nemeckej museli dievky nájsť plot s deviatimi stĺpmi. Po zatrasení a odriekaní prosby k Sv. Ondrejovi, čakali na prvého okoloidúceho muža. Jeho krstné meno mal mať aj ich nastávajúci. Aby dievky zistili za koho sa vydajú, varili halušky s lístočkami. Do cesta zabalili lístky s menom mládenca a hodili ich do vriacej vody. Prvá haluška, ktorá vyšla hore, obsahovala lístok s menom nastávajúceho. Dievky sa halušky snažili jedna druhej uchmatnúť. Aby sa čary podarili, museli byť múka, drevo a voda ukradnuté, najlepšie z domu, kde býval Ondrej.

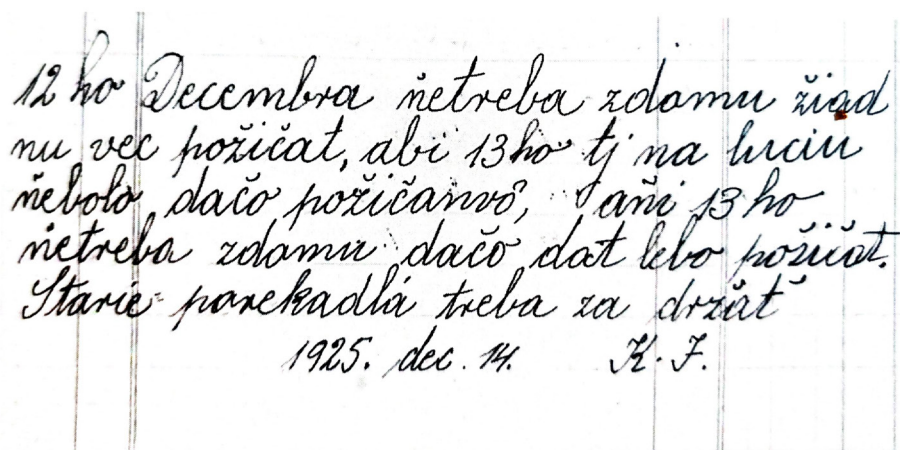
BARBORA

Ku dňu Barbory sa viazali podobné zákazy ako už v spomínané dni. Nesmelo sa priasť, šiť, perie párať, vraj preto, lebo by sa statok „páral“. Podobne ako sme už spomínali na Katarínu, dávali si dievky halúzku z čerešne do vody na okno. Ak do štedrého dňa (v gréckokatolíckych obciach Vilije) vykvitla, dievka mala šancu sa do roka vydať. Aj v tento deň chodili malí chlapci na Horehroní s „ocelou“. Deň Barbory prebiehal na dedinách ako každý iný, ani obradov sa nevykonávalo toľko, ako v iné stridžie dni.

MIKULÁŠ

Zvyky viazané ku dňu Mikuláša sa do dedinského, roľníckeho prostredia dostali v neskoršom období ako iné zvyky adventného obdobia. Prenikli z mestského a šľachtického prostredia niekedy v priebehu 19. storočia. Rovnako platil zákaz ženských ručných prác. Najznámejšou sa stala obchôdzka Mikuláša, čerta a anjela. Staršia mládež alebo dospelí v prestrojení obchádzali domy, kde mali malé deti a rozdávali skromné sladkosti- jablčko, oriešky, cukrík. Mikuláš mal podobu biskupa. Na hlave mal biskupskú čiapku z papiera, bradu mohol mať napríklad z konopí a v ruke niesol palicu. Pre deti bol symbolom autority a úcty. Vyzýval deti k príkladnému správaniu a za dmenu ich odmenil drobnou sladkosťou. V obci Nemecká sa pri príchode do domu ohlasoval formulkou: „Ja som svätý Mikuláš, modlite sa očenáš!“ Čert nosil naruby prevrátený kožuch, mal začiernenu tvár sadzami, nechýbali rožky a chvost a v ruke niesol reťaz, ktorou už z diaľky rinčal. V Telgárte vchádzal do domu ako prvý. Deti sa ho samozrejme báli a popríznačovali sa k drobným prehreškom. Potom vstúpil anjel v dlhej bielej košeli a po domácky vyrobenými anjelskými krídlami. Láskaovo ustráchané deti upokojil a pochválil ich za snahu svoje správanie zlepšiť. Nakoniec vstúpil Mikuláš a deti odmenil. Večer pred Mikulášom si deti čistili topánky alebo kapčky a vykladali ich na oblok. Ráno po zobudení sa zvedaví ponáhľali pozrieť, čo im Mikuláš priniesol. Zvyčajne si našli drobnosti za pekné správanie, ale tí neposlušnejší aj zemiakové šupky alebo uhlie. Tento zvyk asi najviac prenikol aj do súčasnosti, avšak podoba Mikuláša výrazne prebrala znaky cudzích kultúr.

LUCIA

12^{ho} Decembra netreba z domu žiad
nu vec požičať, aby 13^{ho} tj na Luciu
nebolo dačo požičanvo, ani 13^{ho}
netreba z domu dačo dať lebo požičať.
Starie porokadlá treba sa držať
1925. dec. 14. H. F.

Obr. 2 Záznam v písanke na poznamenávanie príjmov a výdavkov v gazdovstve (Nemecká)

Deň Lucie je považovaný za najvýznamnejší zo stridžích dní a viaže sa k nemu aj ajviac zvykov. Aj keď podľa kresťanskej tradície je sv. Lucia známa tým, že pre svoju pevnú vieru zomrela mučeníckou smrťou, v tradičnom ponímaní ľudí bola považovaná za najväčšiu bosorku, ktorá škodila ľuďom i dobytku. Už v predvečer sa ľudia chránili cesnakom. Pojedali ho, natierali sa ním, dávali ho dobytku a robili kríže nad dverami domov aj stajní. Na Horehroní pokladali za najviac účinný cesnak posvätený na Pannu Máriu Zelenú. Niektorí dávali nad dvere aj cibuľu s vierou, že cez jej 9 koží negatívna mágia Lucie neprejde. V Pohorelej sa nesmeli priasť po deviatej hodine, aby neprišla Lucia. Takto spomínajú:

„Keď ras priadla na Lucije, povedala, že kim sa Lucka priklucka, ta že si vreťenko uklucka. Ona priadla pod kochem, gde bilo ognisko, ta len čo išli tie vreťena. Metala Lucija tak, čo nestačila otbirať vreťena. Ale ta bula múdra, ta každé vreťeno zapriadla, otvorila oblok a každo rutila von. Potom povedala Lucija, že mala šťastie, že tak spravila.“

Zvyky na Luciu sa niesli aj v ľahkom erotickom náznaku. Prikladom je tzv. „priadaná noc“ v Helpe, Závadke, či Polomke. Dievky ukradli od deviatich vdovíc múku a uvarili z nej halušky s listkami, na ktorých boli napísané mená mládencov. Urobili si pohostenie aj s vínom, či pálenkou a pozvali mládencov, ktorí po večeri rozložili prinesenú slamu a spoločne s dievkami na nej prenocovali. Na priadkach sa zišli aj vydaté ženy. Rovnako nepriadli, ale venovali sa obradom a hrám. Jedna z nich predstavovala Luciu. Oblečená bola v spodnej bielej košeli a tvár mala zamúčenú alebo prekrytú maskou z papiera. Spoločne potom chodili po domoch. V Závadke v nich tancovali a spievali :

„Ňe do trňa, Ňe do trňa, popichala bi sa,
Do komori, dě sa riepi, objimala bi sa.“

Od nepamäti bolo snahou, najmä mužov, bosorky identifikovať, pretože ak strigu raz niekto odhalil, už mu nemohla uškodiť. Na tento účel slúžili viaceré úkony, ktoré sa vykonávali v čase od Lucie do Vianoc. Najznámejším je výroba luciového stolčeka. Jednotlivé návody sa mierne líšia, v každom prípade však bolo dôležité začať v deň Lucie a skončiť na Štedrý deň. Zaujímavý postup na výkon tohto zvyku pochádza z Pohorelej: „...večer pred Luciou započni stolček robiť a odkladať každý deň po jednom polene, ale tak, aby si nebol ani prv, ani nesôr so stoličkou hotový ako na Štedrý deň, a poleno nezabudni si tiež každý deň odložiť, lebo ti bude treba. Na utiereň pošli všetkých z domu, len sám ostaň doma, zobleč sa donaha, vezmi kosu, čo sečku ňou režu, rozlož si pod komín ohňa, sadni si na ten stolček a prikladaj po jednom polene. Dolu komínom budú skákať pred teba mačky, ty buď šikovní a odtni každej hlavu (ktorej neodtneš, tá teba roztrhá) a uvidíš, poznáš v každej mačke ženu, vlastne strigu, lenže musíš mať ešte okolo seba kríž, urobený trojkráľovou kriedou a svätenou vodou. Strigy ti už potom dajú, čo si len zažiadaš, lenže si ťa pod pokutou skazenja sprisahajú, že ich nevyzradíš.“

V nižšie položených čipkárskych obciach musel byť „stolčok“ vyrobený len z dreva, bez klincov. V kostole na Štedrý deň o polnoci sa naň muž posadil a hľadel na oltár. Z kostola musel potom utekať a sypať za sebou mak, aby sa do domu dostal skôr ako strigy mak vyzbierajú. Iný variant je, že na stolček sa treba posadiť na krížnych cestách pod kríž, okolo seba nakresliť trojkráľovou kriedou kruh. O polnoci sa mali strigy zlietnuť na toto miesto, ale do kruhu nemohli vstúpiť.

Známym zvykom je aj chodenie Lucie po domoch a vymetanie kútov. Jedna, niekde

Obr.3 Lucky

Zdroje:

Horváthová E., Rok vo zvykoch nášho ľudu, Horehronie

Lokša M., Zašla hviezda na kraj sveta

Knižková M., osobné zápisky

<http://ludovakultura.sk>